

'KUR'ÂN VE SÜNNET BÜTÜNLÜĞÜ' ÜZERİNE FELSEFÎ BİR ANALİZ

A PHILOSOPHICAL ANALYSIS ON INTEGRITY OF QUR'AN AND SUNNAH

Geliş Tarihi: 24.10.2021 Kabul Tarihi: 01.12.2021

@ BURHANETTİN TATAR

PROF. DR.

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ

orcid.org/0000-0002-4259-5335

burhantatar@hotmail.com

ÖZ

Sahâbe döneminde başladığı söylenen ve günümüzde yeni boyutlar kazanan hadis ve sünnet karşıtlığı, tarihsel bir reaksiyon olarak 'Kur'an-Sünnet bütünlüğü' ekseninde savunmacı bir söylem ve yorum geleneğini doğurmuştur. Kur'an ve Sünnet arasında tasavvur edilen bütünlüğün sınırları noktasında bir ayrışma yaşanagelmış ve çoğu kez bütünlüğün kendisi başlı başına bir 'sınır sorunu' olarak kalmıştır. Bu yazı bağlamında erişebildiğimiz akademik çalışmalarda bütünlük kavramının veya Kur'an-Sünnet uyumu/birlikteliği tabirinin genel olarak *aynı soru ekseninde* tartışılması bize kısmen sorunlu görünmektedir. Bu sorun öncelikle söz konusu 'bütünlük' (uyum, birliktelik) kavramının farklı açılardan analiz edilmeden derhal sünnetin bir vahiy olup olmadığı sorusuna odaklanılmasından kaynaklanmaktadır. Bu yazımızda ilk önce yapılan tartışmalarda ön plana çıkan söylem ve yorumlara dair bazı kavramsallaştırmalar yapmaya, sonra 'bütünlük' kavramının farklı boyutlarına değinmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Sünnet, Bütünlük, Metafizik, Zamanındalık, Retorik.

ABSTRACT

The opposition of hadith and sunnah, which is said to have started in the period of the Companions and has gained new dimensions today, has given birth to a tradition of defensive discourse and interpretation on the axis of "the unity of the Qur'an-sunnah" as a historical reaction. There has been a divergence between the Qur'an and the sunnah at the point of the boundaries of the envisaged integrity, and the integrity itself has often remained a 'border issue'. In the academic studies that we can access in the context of this article, the concept of integrity or the term Qur'an-sunnah harmony/unity which is generally discussed on the axis of the same question seems to us partially problematic. This problem arises primarily from the focus on the question of whether the sunnah is a revelation or not, without analyzing the concept of 'integrity' (harmony, unity) from different perspectives. In this article, we will first try to make some conceptualizations about the discourse and interpretations that come to the fore in the discussions, and then we will try to touch on the different dimensions of the concept of 'integrity'.

Keywords: Qur'an, Sunnah, Integrity, Metaphysics, Timeliness, Rhetoric.

A PHILOSOPHICAL ANALYSIS ON INTEGRITY OF QUR'AN AND SUNNAH

SUMMARY

The opposition of hadith and sunnah, which is said to have started in the period of the Companions and has gained new dimensions today, has given birth to a tradition of defensive discourse and interpretation on the axis of “the unity of the Qur’an-sunnah” as a historical reaction. There has been a divergence between the Qur’an and the sunnah at the point of the boundaries of the envisaged integrity, and the integrity itself has often remained a “border issue”. In the academic studies that we can access in the context of this article, the concept of integrity or the term Qur’an-sunnah harmony/unity which is generally discussed on the axis of the same question seems to us partially problematic. This problem arises primarily from the focus on the question of whether the sunnah is a revelation or not, without analyzing the concept of ‘integrity’ (harmony, unity) from different perspectives. In this article, we will first try to make some conceptualizations about the discourse and interpretations that come to the fore in the discussions, and then we will try to touch on the different dimensions of the concept of ‘integrity’.

It seems possible to consider the different dimensions of integrity as follows: Archeology of Metaphysical/Ideal Integrity, Spatial and Rhetorical (Literary) Integrity, Representational Integrity and Representation of Representation, Temporal Integrity or Timeliness.

In our opinion, the main reason why the discussions on the integrity of the Qur’an and sunnah started in the period of the Companions and reached the present day is the delays in the formation of the temporal integrity we mentioned in this ‘timeliness’. The most important thing that people can hope for in a life where they sometimes have to live with painful experiences, illnesses, conflicts that seem insoluble, wars and tensions is that the necessary solution or treatment will reach them ‘just in time’ and integrate with their life. Otherwise, the ‘interpretations’ of classical and modern ulama or theology faculty members in the context of the unity of the Qur’an and sunnah in theoretical and historical terms, that is, ‘integrity designs’, must always be in the category of either too early or too late. Therefore, our responsibility, which appears as a reasonable demand, is how to transform the concept of integrity, which is the subject of theoretical discussion, into the category of timeliness that will enable it to touch and integrate people’s lives. Temporal integrity or timeliness requires the translatability, that is, interpretation, of the Qur’an-sunnah integrity

in question into the language of a ‘critical moment’ in which human being is standing. What we call translation, interpretation, or conversion here is not an interpretation or translation as a ‘technical scientific issue’. On the contrary, it is to be able to grasp what a ‘critical moment’ demands and to make this integrity speak through this understanding. In other words, the issue is not only to look at that moment with reference to the Qur’an and sunnah, but also to look at the unity of the Qur’an and sunnah from that moment. Because approaching the ‘critical moment’ from theoretical integrity is a view from the point of fiqh (legalistic approach). Making this unity or integrity speak from the ‘critical moment’ is a moral and generally humanistic point of view. Therefore, the moral and human point of view adds a vital dimension to what we call the integrity of the Qur’an and sunnah, as well as the legalistic (fiqh) point of view. All the remaining elements are theoretical, historical and technical considerations.

GİRİŞ

Sahâbe döneminde başladığı söylenen ve günümüzde yeni boyutlar kazanan hadis ve sünnet karşıtlığı,¹ tarihsel bir reaksiyon olarak ‘Kur’ân-Sünnet bütünlüğü’ ekseninde savunmacı bir söylem ve yorum geleneğini doğurmuştur. Bu söylem ve yorum geleneği kendi içinde sünnetin bütünüyle mi yoksa kısmen mi vahiy olduğu veya vahiy tarafından ne anlamda onaylandığı gibi sorular ekseninde farklı yaklaşımları üretmiştir.² Sünnet bir vahiy ise, onun Kur’ân vahyinden ne anlamda ayrıştığı sorunu yine farklı yaklaşımlar doğurmuştur.³ Dolayısıyla Kur’ân ve Sünnet arasında tasavvur edilen bütünlüğün sınırları noktasında bir ayrışma yaşanagelmiş ve çoğu kez bütünlüğün kendisi başlı başına bir ‘sınır sorunu’ olarak kalmıştır.

Bu duruma rağmen söz konusu söylem ve ayrışmalarda bir nokta hemen hiç değişmeden varlığını sürdürmüştür. O da bu bütünlük sorununa her zaman sünnetin (hadis) Kur’ân’ın yanı sıra dinin temel bir kaynağı olup olmadığı sorusu ekseninde yaklaşma çabasıdır. Dolayısıyla ilk kaynaklardan günümüz İlahiyat öğretimi üyelerinin akademik yazılarına varıncaya değin, bütünlük sorunu sünnetin bütünüyle mi yoksa kısmen mi teşri kaynağı (dolayısıyla bağlayıcı bir otorite) olduğu sorunu ekseninde süregelen görünmektedir.⁴ Bu noktada ayrışmalar veya

¹ Ahmet Keleş, “İmam Şâfiî’nin Fıkıh Usulünde Sünnet Vahiy İlişkisi”, *Eskişeni* 37 (Kış 2018), 35-56; Mevlüt Güngör, “Kur’ân’ın Hz. Peygamber’in Sünnetine Verdiği Değer”, *Sünnetin Dindeki Yeri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1998), 57-80; Ali Çelik, “Kur’ân ve Sünnet Bütünlüğü”, *Diyanet İlmî Dergi* 33/2 (1997), 27-37.

² Raşit Küçük, “Kur’ân-Sünnet İlişkisi ve Birlikteliği”, *Doğudan Batı’ya Düşüncenin Serüveni*, ed. Ali Osman Kurt, C. 1, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 375-408; Hüseyin Çelik - Osman Eyüpoğlu, “Vahiy Bağlamında Kur’ân-Sünnet İlişkisi”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/4 (2016), 35-64.

³ İbrahim Kutluay, “The Relationship Between The Sunnah and The Wahy and Its Effects On The Authority of Sunnah According To Some Contemporary Scholars”, *DEUFİD* 49 (2019), 7-47.

⁴ Fatma Akdokur Aktaş, “et-Taberi’de Sünnet – Vahiy

uzlaşmalar; başvuru naklî, akli ve dinî otoritelere dayalı delillerin kullanımı üzerinde ortaya çıkmaktadır. Bu yazı bağlamında erişebildiğimiz akademik çalışmalarda bütünlük kavramının veya Kur'ân-Sünnet uyumu / birlikteliği tabirinin genel olarak *aynı soru ekseninde* tartışılması bize kısmen sorunlu görünmektedir. Bu sorun öncelikle söz konusu 'bütünlük' (uyum, birliktelik) kavramının farklı açılardan analiz edilmeden derhal sünnetin bir vahiy olup olmadığı sorusuna odaklanılmasından kaynaklanmaktadır. Bu yazımızda ilk önce yapılan tartışmalarda ön plana çıkan söylem ve yorumlara dair bazı kavramsallaştırmalar yapmaya, sonra 'bütünlük' kavramının farklı boyutlarına değinmeye çalışacağız.

1. Paradoksal Bir Yorum Mekanının Üretimi

Görebildiğimiz kadarıyla Kur'ân ve Sünnet bütünlüğü bağlamındaki tartışmalar, belki kaçınılmaz görünen şu soru ve paradoksu kendi içlerinde üretmektedirler: Kur'ân ve Sünnet bütünlüğüne veya sünnetin bir tür vahiy (dolayısıyla Kur'ân ile tam bir uyum içinde) olup olmadığına dair yorumlar söz konusu 'bütün'e dahil midir? Bu soruya cevap vermeye kalkıştığımızda ortaya şöyle bir paradoks çıkmaktadır: İlk dönemlerden itibaren bütünlük (uyum) sorunu tartışılıyorsa ve bu konuda kanaatler getirilen deliller ve yapılan yorumlar ekseninde oluşuyorsa, bu durumda yorum veya kanaatler söz konusu 'bütün'e dahil olacaktır. Zira bahsi geçen 'bütünlük' zaten bu yorum veya kanaatler *içinde/aracılığıyla* ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Ne var ki 'yorumun kendisi bütüne dahil' ise, bu durumda Kur'ân ve Sünnet bütünlüğünden değil, Kur'ân-Sünnet-yorum bütünlüğünden (yorumun arabuluculuğunda Kur'ân-Sünnet uyumundan) söz etmek gerekecektir. Buna karşın 'yorum bütüne dahil değildir' dendiğinde, yorumsuz bir kanaat ortaya çıkmadığı için ortada kavranabilir veya ileri sürülebilir bir 'bütünlük' kalmamaktadır.

Bu açıdan bakıldığında ister sünnetin tamamen, kısmen veya onaylanma (takrir) formunda (kendine özgü) bir vahiy olduğu ileri sürülsün, ister hadis (sünnet) karşıtlarının düşündüğü gibi sünnet teşri değerinden arındırılmak istensin, gerçekte söz konusu paradoks hala yerli yerindedir. Çünkü bu konudaki hiçbir tartışma, naklî, akli ve otoriteye dayalı deliller kullanmadan yapılmamakta yani yorumsuz bir kanaat oluşmamaktadır. Bu yüzden, söz konusu tartışmalar yapılırken, bizzat tartışmaların ve yorumların, tasarlanan bütünlük fikrine işin başında dahil olduğu hususu göz ardı edilmektedir. Tam da bu paradoksu karanlıkta bırakacak veya unutturacak şekilde Kur'ân-Sünnet bütünlüğüne dair söylemler ve yorumlar en temelde metafiziksel ve ideal bir bütünlük fikrine yönelmiş görünmektedirler.

İlişkisi ve Sünnetin Bağlayıcılığı", *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2017), 41-55; Ahmet Keleş, "Sünnet Vahiy İlişkisi" *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1999), 151-193.

2. Metafiziksel/İdeal Bütünlük Arkeolojisi

Vahiy dediğimiz hadise, bizler için başlı başına bir gizem ve gayb konusu olduğu halde, sünnetin bir vahiy olup olmadığı sorusuna cevap aramak ve onun bir vahiy türü olduğuna dair deliller üretmek öncelikle metafiziksel bir kanaat oluşturmaktır. Buradaki metafizik kelimesi, fizik ötesi (gayb) gibi bir çağrışım yapsa da, felsefi açıdan ‘bir’ ekseninde farklılığı açıklamak anlamına gelmektedir. Yani metafizik, birbirinden farklı olan hususları tek bir noktadan hareketle izah ederek onları aynılaştırma veya bir birine uyumlu hale getirme çabasıdır. Buna göre sünnetin --Kur’ân’la bütünlüğü kapsamında-- bir vahiy türü olarak ele alınması ‘bir’ yani aynı noktadan (Allah) hareketle izah edilmesi demektir. Ne var ki bu durumda söz konusu bütünlük *bir inanç ve düşünce içinde ortaya çıktığı için, ideal (tasavvur)* boyutundadır.

Buna ilaveten sünnetin Kur’ân ile ilişkisini sünnetin bir ‘vahiy türü’ olduğu şeklinde cevaplamak aynı zamanda kutsalın farklı bir tezahürü (hierofani) anlamına gelmektedir. Mircea Eliade’nin dinlerin kutsal zaman ve mekan anlayışlarını açıklama sadedinde kullandığı bu tabir⁵ -ki zaten klasik Yunan kültüründe ve sonra Hıristiyanlık bağlamında kullanılmıştır- bir bakıma sünnetin mahiyeti sorusu ekseninde *mealen* İslâm kültüründe de kullanılmaktadır. Zira Kur’ân ilahî kelâm olarak kutsal ise, bu durumda sünnet (hadis) de vahiy türü olarak kabul edildiğinde kutsalın farklı bir tezahürü olacaktır. Bu açıdan bakıldığında söz konusu bütünlük tasavvuru, kutsalın tezahür biçimleri anlamında metafiziksel bir karaktere bürünmektedir.

Metafizik, yukarıda değindiğimiz gibi, ‘bir’ ekseninde farklılıkların bir araya getirilişi ve kendi içinde uyumlu bir bütünün oluşturulmasıdır. Bu bütünlük bir kez kabul edildiğinde artık ‘bir’ (bütünlük, uyum) evrensel (tümel) hareket noktası haline gelir ve tüm İslâmî bilgilerin dayanağı yani başlangıcı (arkhe) olur. Başka bir deyişle Kur’ân ve Sünnet bütünlüğü, ‘İslâmî’ denen her şeyin kendisine referansla İslâmileştiği *başlangıç noktasını* göstermektedir. Bu durumda bütünlük metafiziksel bir bütünlük olmakta ve bu bütünlüğe dair tüm yorum ve söylemler -etimolojik anlamı açısından- ‘başlangıç bilimi’ yani başlangıca dair söylem anlamında ‘arkeoloji’ (arkhe-logos) olmaktadır. Bu yüzden klasik ve günümüz İslâm bilginlerinin İslâm’ın aslı kaynaklarına dair söylemleri metafiziksel/ideal bütünlük arkeolojisine dönüşmektedir. Ancak bu arkeoloji, hala yukarıda ele aldığımız paradoks ile yüzleşmektedir: *Yorum yapmaksızın* (delil getirmeksizin) bütünlük açıklanamamaktadır. Buna karşın bu bütünlük

⁵ Eliade’nin hierophany kavramına dair derli toplu bir analiz için bk. Stephen J. Reno, “Eliade’s Progressional View of Hierophanies”, *Religious Studies*, 8/2 (1972), 153-160.

yorum öncesi (metafiziksel) bütünlük olarak kabul edilip tüm İslâmî bilgilerin başlangıç noktası (şer'î kaynak, delillerin dayanağı) şeklinde görülmektedir. Böylece 'bütünlük' (başlangıç) ve 'yorum' arasında bir 'döngü' ortaya çıkmaktadır.

Bu paradoksal (döngüsel) duruma rağmen 'bütünlük' tartışmaları önem arz etmektedir. Zira yalnızca Kur'ân'ı kaynak (başlangıç) kabul edip üretilen bilgi türü ile Kur'ân ve Sünnet bütünlüğü ekseninde üretilen bilgi türü asla aynı şeyi göstermeyecektir. Her ne kadar bütünlük tasavvuru ilk önce metafiziksel veya ideal bir boyutta ele alınsa da, bilahare oluşan kanaatlere göre üretilen bilgi türleri arasındaki farklılık fikrî bir ayrışma sorunu haline gelmektedir. Fikrî ayrışma ise İslâm toplumunda kimi zaman mezhepsel bölünme ve gerilim şeklinde tebarüz etmektedir. Bu yüzden Kur'ân-Sünnet bütünlüğü tartışmaları salt dinî/epistemolojik olmaktan çıkıp siyasî ve sosyolojik boyutlar kazanmaktadır.⁶ Bu noktada Kur'ân-Sünnet bütünlüğü tartışmaları -siyasî ve sosyolojik birliğin veya uyumun sağlanmasına matuf olarak- retorik (edebî) bütünlük şeklinde farklı bir mekan tasavvurunu karşımıza çıkarmaktadır.

3. Mekansal ve Retorik (Edebî) Bütünlük veya Kilit Taşı

Bu boyutu anlamının en kestirme yolu, doğrudan Kur'ân ve Sünnet'in varlık tarzlarına yönelmektir. Kur'ân, öncelikle insanlara konuşan bir ilâhî

⁶ Bu konunun siyasî ve sosyolojik boyutlarını anlamak için öncelikle 'hadis uydurmacılığı'denen tarihsel soruna bakmak yararlı olacaktır. Zira hadis uydurmacılığı, her şeyden önce Hz. Peygamber'e referansla sosyolojik ve siyasî bir retorik üretme sorunudur. Bu retorik üretim, aynı zamanda Kur'ân-Sünnet bütünlüğü bağlamındaki tartışmaları da etkileyen, karmaşıklaştıran ve sonuçta İslâm toplumunda İslâm dini hakkında zihin bulanıklığına yol açan bir sorunlar kümesidir. Buna ilaveten İslâm tarihinde ve özellikle günümüzde hadis veya sünnet karşıtlığının oluşumunda hadis uydurmacılığının etkisi açıktır. Hadis ve sünnetin teşri değeri olmadığına dair iddialar yani hadis /sünnet karşıtlığı şeklinde adlandırılan durum ise farklı bir sosyal ve siyasî sorundur. Zira o, Kur'ân ve Sünnet arasında öngörülen 'normatif bütünlük' yaklaşımına kategorik olarak bir karşı çıkıştır. Böylece hadis /sünnet karşıtlığı yalnızca Kur'ân'ın teşri bir değer ya da statü sahibi olduğunu kabullenmek anlamında farklı bir kategori inşasıdır. Ne var ki bu durumda İslâm toplumunda iki farklı kategorik yaklaşım bağlamında farklı siyasî ve sosyolojik sorunların çıkması kaçınılmaz görünmektedir. Mesela günümüz Türkiye'sinde özellikle sosyal medya üzerinden kendilerini Ehl-i sünnet savunucuları olarak sunanlar ve Ehl-i sünnet düşmanları olarak gösterilenler arasında süregelen tartışmalar ve reddiyeler öncelikle toplumun sade, pratik ve ahlâkî düzeyde kalması gereken dindarlık tecrübesini gereksiz bir zihinsel /psikolojik gerilimle tahrip edebilmektedir. Bunun ötesinde İslâm dini, 'tarafgirlik' sorununu üreten bir retorik aracılığıyla oldukça sınırlı bir anlam ufku içinde sıkıştırılmaktadır. Bu durum İslâm'ın çok daha geniş kitlelere günümüzün sorunlarına çözüm bağlamında ulaşmasını engelleyerek, bizzat sorunun kendisi gibi algılanmasına katkı yapmaktadır. Sonuçta Kur'ân-Sünnet bütünlüğü bağlamındaki zıt yaklaşımlar, günümüzde Türkiye'de doğrudan İslâm'ı bir sorgulama konusuna dönüştürebilmektedir.

kelâm (söz hadisesi) ve edebî (literary) metindir. Burada ‘edebî’ kelimesi, kültürümüzde edebiyat kelimesi ile anlaşılan sanatsal karakterdeki söz ve yazı türüne kısmen işaret etmekle birlikte, daha çok sesli ve yazılı haline her an ulaşılabilen ve dünya kültürünün biçimlenmesinde rol oynayan bir kaynak eser olarak Kur’ân’ın dilsel boyutuna işaret etmektedir. Sünnet ise (yine konuşma hadisesi olarak hadisi içermekle birlikte) daha ziyade Müslümanların -sosyal ve bireysel düzlemlerde- eylem ve davranışlarıyla temsil ettikleri bir hayat modeli ve varoluş geleneğidir. Bu model orijinal haliyle Hz. Peygamber tarafından ortaya konulduğu ve Müslümanlara bir referans noktası olarak sunulduğu için diğer beşerî eylem ve hayat modellerinden ayrışır.

Bu açıdan bakıldığında Kur’ân ve Sünnet bütünlüğü veya uyumu denen şey metin ve eylem bütünlüğünü (uyumunu) göstermektedir. Dolayısıyla varlık tarzları açısından farklı alanlara ait iki şey (metin ve eylem) birbirlerine işaret eden, destekleyen, insanları aynı hedefe yönlendiren bir tür ‘birlik’ olarak ele alınmaktadır. Kısacası bu bütünlük -varlık tarzları açısından- ‘farklılıkların bütünlüğü veya birliği’ anlamına gelmektedir. Bu noktada hadis bir yönüyle Hz. Peygamber’in konuşma hadisesini göstermekle birlikte, kimi zaman sünnet formundaki eyleminin veya davranış modelinin bir metin olarak açığa çıkışıdır. İşin doğrusu bizler -vahiy tarihinden oldukça uzak bir noktada- sünneti zaten büyük oranda hadis aracılığıyla öğrenmekte ve anlamaya çalışmaktayız. Böylece Kur’ân ve Sünnet bütünlüğü çoğunlukla ‘metinler-arasılık’ (inter-textuality) denen bir ilişki türüne bürünmektedir. Bu ilişki türü en çok sünnetin bir vahiy olup olmadığı sorusu karşısında Kur’ân ve hadislerden (sünnet) deliller getirme esnasında açığa çıkmaktadır.

Sünnetin tamamen veya kısmen de olsa vahiy olduğunu kanıtlamak amacıyla yazılmış eserlerin tümünde açığa çıkan durum, bir açıdan Heidegger’in ‘Dil, varlığın evidir’ şeklindeki meşhur sözünü hatırlatmaktadır. Heidegger bu sözünüyle varlığın dil içinde anlam kazandığını, bize ulaşabildiğini yani bizim tarafımızdan dil sayesinde fark edilebildiğini anlatmaya çalışmaktadır. Benzer metaforik cümleyi kullanacak olursak, sünneti tamamen veya kısmen vahiy olarak görenlerin yaklaşımını ‘sünnet, Kur’ân’ın evidir’ şeklinde özetlemek mümkün görünmektedir. Özellikle Kur’ân’ın mücmel âyetlerinin anlamının sünnet içinde açığa çıkışı ve Kur’ân’ı anlamak için önce sünnete başvurma geleneği tam da bu ev, yurt veya barınak metaforunu hatırlatmaktadır. Bu metaforun gücü şu ifadeyle daha iyi açığa çıkabilir: Kur’ân’ın anlamına erişmek istiyorsan önce sünnet barınağına/yurduna/evine bakmalısın. Zira bu anlam orada iskan etmektedir! Bu durum, fark edileceği üzere, Kur’ân ve Sünnet arasında bir mekansal iskan (yerleşme) ilişkisinin kurulması ve bütünlüğün bir tür mekansal yapı şeklinde ele alınmasını beraberinde getirmektedir. Zira

sünnetin Kur'ân ile çelişmeyeceği veya ona aykırı olamayacağı prensibi, bu sefer tersinden şu şekilde dile getirilebilir: Sünnetin özünü/dayanağını aramak istersen Kur'ân evine/yurduna/barınağına bakmalısın. Zira öz bu barınakta iskan etmektedir! Sonuçta Kur'ân ve Sünnet bütünlüğü iki farklı mekan ve iskan tasarımının (anlam dairesinin) karşılıklı olarak birbirlerine referansta bulunması yani kesişerek ortak alan/yapı üretmelerini ifade etmektedir. Görebildiğimiz kadarıyla bu yapı, İslâm dünyası açısından Ka'be'nin durumuna benzer bir görev üstlenegelmiştir. Nasıl ki Ka'be fiziksel bir yapı olarak İslâm dünyasının merkezini simgeleştiriyorsa, genel olarak Kur'ân ve Sünnet bütünlüğü denen şey de bu merkezin metin ve eylem formunda dile gelişi olmalıdır. Bu yapının en köklü işlevi gelenek içinde İslâmî retoriği hem üreten hem de belirleyen kriter olmasıdır.

Tarihsel süreçte Müslümanlar tarafından üretilen her türlü dinî, ahlakî, siyasî, sanatsal retorik, en temelde sözünü ettiğimiz Kur'ân ve Sünnet bütünlüğü denen 'retorik kriteri'ni dikkate almak durumunda kalmıştır. Öyle ki, siyasî ve sosyal anlamda yıkıcı işlev gören 'tefkir' retoriği öncelikle bu retorik kriteri üzerinden geliştirildiği için, söz konusu bütünlük tasarımı, mesela Haricî ve Zahirî mezheplerinde, dışlayıcı bir bütünlük tasavvuruna dönüşebilmektedir. En başta söylediğimiz üzere, genel olarak bu bütünlüğün, dolayısıyla Kur'ân ve Sünnet arasında kurulan mekansal ilişkilerin sınırı mezheplere ve aynı mezhep içinde farklı ilim ehlinin yorumuna göre değişebilmektedir. Lakin 'sınır' neresi olarak belirlenmişse, o sınırın dışına çıktığı düşünülen kişiler kimi zaman tefkir edilebilmiştir. Bu durum -yukarıdaki başlıkta işaret ettiğimiz üzere- bütünlük fikrinin çok çabucak bir retorik bütünlüğe (sınır çizmeye) dönüşebildiğinin göstergeleri arasındadır.

Buna göre retorik (edebî bütünlük) birbirine zıt görünen iki farklı rol oynayabilmektedir. İlki İslâm dünyasının birliğini kurmaya matuf bir retorik bütünlük;⁷ ikincisi ise tam da bu birliği sağlamak için kurulan retoriklerin

⁷ Bu noktada İmam Şâfiî dikkat çekicidir. Onun sünneti bir tür vahiy olarak kabul etmesinin nedenlerinden birinin İslâm dünyasındaki kaynak (nihai) metnin otoritesi sorununu çözerek genel bir uyum veya birlik tasarımını geliştirmek olduğu kanaatindeyiz. Benzer durum, Kur'ân ve Sünnet arasında 'teşri kaynak' açısından ayırım gözetmeyen İbn Hazm için de geçerli görünmektedir. Zira İbn Hazm da kıyası İslâm dünyasında bir ayrışma nedeni ve dinin orijinal karakterini tahrif eden bir beşerî müdahale olarak görmektedir. Bu yüzden 'zahirî yaklaşım' onun açısından söz konusu siyasî birliğin sağlanmasında alternatif olmayan bir çözümdür. Fark edileceği üzere, Kur'ân ve Sünnet bütünlüğü konusu ön planda akidevî, fikhî, ilmî bir sorun gibi ortaya konsa da, arka planda siyasî bir retorik haline gelmektedir. Bu durumu 'modernist' olarak kendisini takdim eden Fazlur Rahman'ın 'nebevî sünnet' ve 'yaşayan sünnet' kavramlarında da görmekteyiz. Her ne kadar bu kavramlarla klasik yaklaşımdan belli oranda uzaklaşmış görünse de, bütüncül metod tasarımına yüklediği anlama dikkatle bakıldığında, onun nihai amacının önce Müslümanlar arasında birlikteliğin oluşumu ve ardından evrensel bir insanlık dünyasının teşekkülü olduğu görülebilir. Bk. Fazlur Rahman, *Islamic Methodology in History* (İslama-

‘sınır sorunu’ nedeniyle Müslümanların bir kısmını içeride ve bir kısmını ise dışarıda bırakacak, dolayısıyla kimi zaman tekfirle suçlanmalarını sağlayacak şekilde ‘iç-dış’ mekanizmasını üretmesidir. Bu mekanizma, dürüst olacaksak, her ‘bütünlük’ fikrinin beraberinde getirdiği bir iç-dış ayrışmasının yol açtığı kaçınılmaz sonuçtur. Zira bütünlük tartışması, bir şekilde *yapısal (mekansal) bir bütünlük tasarımı*na neden olmakta ve bu dünyanın iç-dış şeklinde ikiye bölünmesine yol açmaktadır. Buna göre insanlar ‘içeride olanlar’ ve ‘dışarıda kalanlar’ şeklinde ayrıştırılmaktadır.

Buna rağmen İslâm toplumlarının birliğini sağlamaya matuf retorik bütünlük şeklinde karşımıza çıkan Kur’ân-Sünnet bütünlüğünün çoğu kez bir ‘kilit taşı’ gibi algılandığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bilindiği üzere ‘kilit taşı’ özellikle kubbe ve köprülerin yapımında kullanılan, taş örgüsünün kilitlenmesini sağlayan ve en yüksek noktada bulunan taştır. Bu taş çekildiğinde veya yerinden edildiğinde tüm yapı çöker. Dolayısıyla kilit taşı, çok sayıda ‘farklı taş’ aracılığıyla kurulan bir yapının veya bütünlüğün kalbi, hayati noktası yani ‘Aşıl topuğu’ (tendonu)dur. Buna göre, genel olarak İslâm düşünürleri Kur’ân ve Sünnet bütünlüğüne zarar geldiğinde tüm İslâm dünyasının öngörülen birliğinin bozulacağı veya yıkılacağı endişesini taşımıştır. Zira kilit taşı -köprü veya kubbe sisteminin en güçlü noktası olarak- zarar gördüğünde tüm yapı zarar görmektedir. Benzer şekilde İslâm geleneğinde Kur’ân ve Sünnet bütünlüğü birlik ideallerinin hep korunması gereken merkezi noktasını (kilit taşı) temsil etmiştir.

Burada ‘kilit taşı’ metaforunu sadece kilit taşının işlev ve konumuna bakarak ele almak konuyu anlamamızı sınırlandırabilir. Zira kilit taşı bir ‘yapının kilit taşı’dır. Yani yapı ne kadar kilit taşına bağımlı olursa olsun, kilit taşı da anlamını ve işlevini yapının geri kalanından kazanır. Bu hususun anlaşılabilmesi için öncelikle genel kabul görmüş felsefi bir ilkeyi hatırlamak yararlı olacaktır. İki farklı şey yan yana gelip bir bütün oluşturduğunda bütünlük, kendisini oluşturan iki farklı şeyden daha fazla anlama gelecektir. Buna göre Kur’ân ve Sünnet ‘bütünlüğü’, basitçe ‘Kur’ân ve Sünnet’in bütünlüğü’ anlamına gelmemektedir. Aksine ‘bütünlük’ Kur’ân ve Sünnet’in kendi başlarına ifade edebileceklerinden daha fazla anlama gelmektedir. Söz konusu “daha fazla” ifadesinin anlaşılması için klasik ruh-beden ikiliğine bakabiliriz. Birbirinden ayrı kategorideki ruh ve beden bütünleştiğinde basitçe ruh ve beden bütünleşmiş olmaz. Aksine ortaya kendine özgü kimliği, karakteri, şahsiyeti olan ve bu yönüyle diğer tüm insanlardan ayrılan Ahmet, Ayşe, George gibi bireyler çıkar. Buna göre Ayşe veya Ahmet sadece ruh ve beden ikiliğine bakarak (indirgenerek)

bad: Islamic Research Institute, 1995), 190; O’nun bütüncül metod tasarımı için bk. Fazlur Rahman, *Islam and Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition* (Chicago: University of Chicago Press Publications of the Center for Middle Eastern Studies, 1982).

anlaşılamaz. Bunun yerine bu ikilinin oluşturduğu bütünlüğün 'yeni ve kendisine özgü varlık tarzına' yani kimliğine bakılır.

4. Temsili Bütünlük ve Temsilin Temsili

Bu açıdan Kur'ân ve Sünnet bütünlüğünden söz etmek, bu bütünlüğü öngören Müslüman bireylerin ve bu bireylerin oluşturduğu bir İslâm toplumunun varlığından söz etmek demektir. Tersinden söyleyecek olursak, söz konusu bütünlüğü öngören Müslüman bireyler ve toplumlar yoksa, ortada Kur'ân ve Sünnet bütünlüğü de kalmaz. Geldiğimiz bu nokta kritik görünmektedir. Zira genel olarak Kur'ân ve Sünnet bütünlüğü 'vahiy' kavramı ekseninde oluşturulmaya çalışıldığında, inanan insandan bağımsız 'orada duran' iki farklı şeyin bütünlüğünden söz ediliyor gibi bir görünüm açığa çıkmaktadır. Oysa bu iki unsur her şeyden önce bir iman ve tefekkür konusudur ve iman/tefekkür ise inanan/düşünen insanı gerektirir. Bu nedenle 'iman ve tefekkür' hadisesini yeterince dikkate almadan yalnızca 'vahiy' unsuru ekseninde konuyu ele almak eksik bir yaklaşımdır.

Burada söylemek istediğimiz hususu şu şekilde seslendirebiliriz. Vahiy, öncelikle bir temsil hadisesidir. Yani vahiy, ilâhî güç, hikmet ve merhametin kutsal metin aracılığıyla temsil edilmesidir. Sünnet bu temsilin yanında oluşan bir başka temsil hadisesidir. Ancak hem Kur'ân hem de sünnetin temsil olabilmesi için öncelikle onlara inanan ve onları hayat modeli olarak kabullenen insanların varlığı gereklidir. Buna göre iman ve tefekkür, Kur'ân ve Sünnet'in ilâhî güç, hikmet ve merhametin temsili olduğunu kabullenerek kişinin kendisini bu temsilin temsiline dönüştürmesidir. Başka bir deyişle, Kur'ân ve Sünnet'e göre yaşamak demek, bu iki unsuru (temsili) kişinin kendisinde temsil etmeye çalışması anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında Kur'ân ve hadis bütünlüğü, bu ikisi arasında bir ortak temsilin açığa çıkışı ve bu ortak temsilin Müslümanlar aracılığıyla çoğalması, yayılması ve dünyaya mekansal olarak dağılmasıdır. Söz konusu ortak temsilin coğrafi olarak dağılmasına işaretlerle 'İslâm coğrafyası' tabirini kullanmaktayız.

Yukarıda değindiğimiz 'temsilin temsili' ifademizi biraz daha açmamız yararlı olacaktır. Kur'ân ve Sünnet'in Allah'ın güç, kudret, ilim, merhameti gibi isimlerini kendilerinde temsil etmeleri ile, Müslümanların Kur'ân ve Sünnet'in ortak temsili (bütünlüğünü) kendilerinde temsil etmeleri aynı şeyi göstermemektedir. Şöyle ki, ilk temsil (Kur'ân ve Sünnet bütünlüğü) normatif, kriter, teşri kaynağı olarak 'başka türlü söylenemez' olanı temsil⁸

⁸ Bu konunun felsefi açıdan ele alınması bizi klasik Yunanca kavram olan mimesis'in orijinal kullanımına götürebilir. H. G. Gadamer'in tespitine göre Platon'un eserlerinde farklı bir görünüme bürünen ve daha sonra Latince imitatio kelimesiyle karşılanan 'mimesis' kavramının orijinal anlamı, 'başka türlü söylenemez olanın temsili' anlamına gelmektedir. Bk. H. G. Gadamer, *The Relevance of the Beautiful*

eder. Bu yüzden söz konusu ilk temsil, ‘normatif bütünlük’ şeklinde açığa çıkar. Buna karşın Müslümanların bu iki unsuru kendilerinde temsil etmeleri (temsilin temsili) bir ‘yorum’ konusudur. Yani her zaman başka türlü söylenebilir olan kategorisindedir. Bunun aksini düşünmek, tarihte zaman zaman tanık olduğumuz üzere, ‘yorumun (kıyas veya ictihad) bidat ve dine yönelik bir tahrif eylemi olduğu’ şeklinde radikal sonuçlar üretebilmektedir. Dahası bunun aksini düşünmek ‘tek tip Müslüman’ idealini besleyecektir.

Kanaatimizce bu tür radikal sonuçların İslâm dünyasında zaman zaman çıkmasının nedenlerinden biri bütünlük fikrinin daha çok mekansal olarak ele alınmasıdır. Oysa İslâm tarihi aktif bir süreç olarak varolagelmiştir ve İslâm düşüncesi içinde tasarlanan her ‘bütünlük’ tasarımı gibi, Kur’ân ve Sünnet bütünlüğü’ anlayışı tarihî sürece bağımlı olarak dinamik bir karakter kazanmak durumunda kalmıştır.

5. Zamansal Bütünlük veya Zamanındalık

Hız. Peygamber’in hayatına ve vahyin inzal sürecine odaklandığımızda fark ettiğimiz en önemli unsurlardan biri ‘zaman’ faktörüdür. Esbâb-ı nüzûl adıyla anılan tarihsel olaylar en temelde vahyin ‘tam zamanında’ inzal olduğuna tanıklık ederler. Başka bir deyişle esbâb-ı nüzûl, âyetlerin iniş nedenlerinden daha çok, âyetlerin *tam zamanında ve gerektiği anda* inzal olduğunu gösterirler. Böylece özel bir ‘zaman bilinci’ âyetlerin insanlara konuşması (inzali) esnasında teşekkül etmiştir. Zira gerektiği anın öncesinde veya sonrasında inzal olsalardı, âyetlerin her şeyden önce büyük bir anlam kaybı veya yitimi ile ortaya çıkmaları kaçınılmaz olurdu. Buna göre zaman faktörü, âyetlerin anlamının belirmesinde en az mekan kadar rol oynamıştır. Sünneti de bu açıda *tam zamanındalık kategorisi* içinde ele almak, her şeyden önce onu ‘mekanik bir düzenek veya tekrar eylemi’ olmaktan çıkarır; yani onun yaşayan /hayata zamanında dokunan bir sünnet olarak varlık kazanmasını mümkün kılar.

Bahsettiğimiz zaman kategorisinin en hassas tarafı şudur: Kur’ân ve Sünnet öncelikle tam zamanında ve yerinde insan hayatına erişerek, insan hayatıyla anlamlı bir bütünlük kurmaya çalışır. Kur’ân vahyinin Hz. Peygamber dönemindeki tarihsel başarısının sırrını biraz da burada aramak gereklidir. *Tam zamanında insanların hayatına erişebildiği için* insanların hayatıyla bütünlük kurabilmiş yani ortaya bir ‘din’ çıkmıştır. Buna göre dinin bütünlüğü, tarihsel akış içinde Kur’ân ve Sünnet’in insanların hayatına yerinde ve zamanında erişebildiği ve bu hayatlarla bütünlük kurabildiği kadardır. Bu zamansal bütünlük oluşmadığında, daha önce ele aldığımız

tüm bütünlük tasarımları bir tür ideal, kurgu, kültür, tarihsel olgu gibi statülerde varlığını sürdürmek zorunda kalacaktır. Bunun en temel nedeni insanın zamansal bir varlık oluşudur. İnsan daima *bir yerde ve zamandaki varlık* olarak yaşar. Bu yüzden Kur'ân ve Sünnet bütünlüğü, nihayetinde zamansal bir bütünlüktür ve zamansal bütünlüğün kalbi, 'zamanındalık' dediğimiz 'kritik an' içinde atar. İnsan hayatına veya kritik anına geciken her Kur'ân ve Sünnet bütünlüğü metafiziksel ve retorik bir bütünlük olarak kalmak durumundadır. Dolayısıyla bu tür bütünlüğe hayat verecek olan şey, tarihsel akış içinde insanların tecrübe ettikleri zamanındalık hadisesidir.

SONUÇ

Kur'ân ve Sünnet bütünlüğü tartışmalarının Sahâbe döneminde başlayıp günümüze değin gelmesinin en temel nedeni, kanaatimizce, bu 'zamanındalık' içinde bahsettiğimiz zamansal bütünlüğün oluşmasındaki gecikmelerdir. İnsanların kimi zaman acı tecrübeler, hastalıklar, çözümsüz görünen ihtilaflar, savaşlar, gerginliklerle yaşamak durumunda kaldığı bir hayat içinde umut edebileceği en önemli şey, gerekli çözüm veya tedavinin 'tam zamanında' kendisine ulaşması ve hayatıyla bütünlük kurabilmesidir. Aksi halde klasik ve modern ulemanın ya da İlahiyat öğretim üyelerinin kendi aralarında teorik ve tarihsel boyutta Kur'ân ve Sünnet bütünlüğü bağlamındaki 'yorumları' yani 'bütünlük tasarımları' her zaman ya çok erken ya da çok geç kategorisinde kalmak durumundadır.

Bu yüzden makul ölçekte beliren sorumluluğumuz, teorik tartışma konusu olan bütünlük tasarımının insanların hayatına dokunabilmesini ve bu hayatlarla bütünlüşmesini sağlayacak zamanındalık kategorisine nasıl dönüştürülebileceğidir. Zamansal bütünlük veya zamanındalık, insanın içinde bulunduğu bir 'kritik an'ın diline söz konusu Kur'ân-Sünnet bütünlüğünün dönüştürülebilirliğini, tercümesini yani yorumunu gerektirir. Burada çeviri, yorum veya dönüştürmek dediğimiz husus 'teknik bir ilmî mesele' olarak yorum veya çeviri değildir. Aksine bir 'kritik an'ın talep ettiği şeyi kavrayabilmek ve bu kavrayış içinden söz konusu bütünlüğü konuşurabilmektir. Yani mesele sadece Kur'ân ve Sünnet'ten hareketle 'o an'a bakış değil, aynı zamanda 'o an'dan hareketle Kur'ân ve Sünnet bütünlüğüne bakabilmektir. Zira teorik bütünlükten 'kritik an'a yaklaşmak fikhî bir bakıştır. 'Kritik an'dan hareketle söz konusu bütünlüğü konuşurmak ise ahlâkî ve genel anlamda insanî bir bakıştır. Dolayısıyla ahlâkî ve insanî bakış açısı, en az fikhî bakış açısı kadar, Kur'ân ve Sünnet bütünlüğü dediğimiz hususa hayatî bir boyut kazandırır. Geri kalan tüm unsurlar ise teorik, tarihsel ve teknik hususlardır.

KAYNAKÇA

Akdokur Aktaş, Fatma. “et-Taberî’de Sünnet – Vahiy İlişkisi ve Sünnetin Bağlayıcılığı”. *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2017), 41-55.

Çelik, Ali. “Kur’ân ve Sünnet Bütünlüğü”. *Diyanet İlmî Dergi* 33/2 (1997), 27-37.

Çelik, Hüseyin - Eyüpoğlu, Osman. “Vahiy Bağlamında Kur’ân-Sünnet İlişkisi”. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/4 (2016), 35-64.

Gadamer, H. G. *The Relevance of the Beautiful and Other Essays*. çev. Nicholas Walker, London: Cambridge Uni. Press, 1986.

Güngör, Mevlüt. “Kur’ân’ın Hz. Peygamber’in Sünnetine Verdiği Değer”. *Sünnetin Dindeki Yeri*. 57-80. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1998.

Keleş, Ahmet. “İmam Şâfiî’nin Fıkıh Usulünde Sünnet Vahiy İlişkisi”. *Eskiyeni* 37 (Kış 2018), 35-56.

Keleş, Ahmet. “Sünnet Vahiy İlişkisi” *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1999), 151-193.

Kutluay, İbrahim. “The Relationship Between The Sunnah and The Wahy and Its Effects On The Authority of Sunnah According To Some Contemporary Scholars”, *DEUFİD* 49 (2019), 7-47.

Küçük, Raşit. “Kur’ân-Sünnet İlişkisi ve Birlikteliği”. *Doğudan Batı’ya Düşüncenin Serüveni*. ed. Ali Osman Kurt. c. 1, İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.

Rahman, Fazlur. *Islam and Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition*. Chicago: University of Chicago Press Publications of the Center for Middle Eastern Studies, 1982.

Rahman, Fazlur. *Islamic Methodology in History*. Islamabad: Islamic Research Institute. 1995.

Stephen J. Reno, “Eliade’s Progressional View of Hierophanies”. *Religious Studies*. 8/2 (1972), 153-160.